

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מב, תשנ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

איך אומרים בעברית DNA?

שתי ועדות באקדמיה הדנות במונחים הקשורים במדעי החיים (ביולוגיה ומיקרוביולוגיה) מתלבטות בסוגיה משותפת, העתידה להידון בשלב גבוה יותר בוועד המינוח לפני אישור כל מונחי המילון בנושא זה במליאת האקדמיה. הבעיה היא איך להעביר לעברית את המונחים DNA (= deoxyribose nucleic acid) ו-RNA (= ribose nucleic acid). עניינם בניסוח כוללני כך הוא: מולקולות ה-DNA הן שנושאות בתוכן את המידע הגנטי ומסוגלות לשכפל מולקולות אחרות בדמותן. ה-RNA חיוני ליצירת החלבון – יסוד כל יצור – שטיבו מותנה ב-DNA. כללו של דבר: ה-DNA וה-RNA הם שטובעים את חותם התורשה בכל היצורים, ומטבע הדברים שהם משמשים בסיס עיקרי למחקרים מדעיים בתחום הגנטיקה, והם נפוצים מאוד במאמרים רבים בעלי אופי של מדע עממי. באותם מאמרים מצויות כל הגרסאות האפשריות של העברה לעברית: "רנ"א ודנ"א; אר.אן.אי. ודי.אן.אי; אר-אן-אי ודי-אן-אי וגם RNA ו-DNA באותיות הלטיניות.

הדרך הראשונה המנויה כאן אין לה סימוכין הרבה, חוץ מראשי התיבות של חברת המחשבים IBM, שמקובל לכתוב את שמה בעברית בנקודה אחרי כל אות על-דרך הלועזית, היינו: י.ב.מ. דרך זו כבר עמדו עליה רבים, שיש בה מעין קרי וכתוב. כותבים את האות יו"ד, אבל קוראים אותה אי וכן מ"ם שקוראים אותה אַם, ולא כמתחייב מן העברית, שהאות יו"ד היא תחילת מלה הפותחת בהגה י' (דוגמת ראשי תיבות של יצה"ר [= יצר הרע]) או מ"ם שהיא תחילת מלה הפותחת במ', מעין מו"מ (משא ומתן). הווי אומר, שהכתיבה של ראשי התיבות על-דרך הלועזית מחייבת מראש ידיעה של מבטא המלה הלועזית, ומובן שאין זה מדרכו של התעתיק שכל עיקרו להדריך את הקורא העברי בקריאת מלה שאין הוא מכיר מראש. כתיבה כזו היא שהולידה את המלים ר.נ.א. וד.נ.א. – שבדרך לצון קראו אותן רינה ודינה. אין בקיצורים הללו לא מטעם הלועזית ולא מטעם העברית. השוקדים להמיר את הנקודות בגרשיים (רנ"א ודנ"א), בידיעה שאין

מקצרים תיבות בעברית בנקודה - לא פתרו אפוא את בעיית הכפילות של הקרי והכתיב במלים אלו.

ויש דרך אחרת המקובלת יותר מן הראשונה - הדרך המשחררת את הקורא העברי מן הכפילות של קרי וכתיב: תעתיק שם האותיות הלועזיות המרכיבות את ראשי התיבות. בתעתיק זה רווחים מאוד סימני הלעז, היינו הנקודות המפרידות בין שמות האותיות, דוגמת: **ב.י.ס.י.** (BBC) = **בריטיש ברואדקאסטינג** (British Broadcasting) או **א.נ.ב.י.ס.י.** **יו.פ.י.** (United Press); **ד.י.ד.ט.י.** וכן הרבה. אף בין מונחי האקדמיה אפשר למצוא שמות אותיות בתעתיק, ואולם במקום הנקודות לעולם באים מקפים בין האותיות כדין מלים מוקפות. וזו גם אחת הדרכים המוצעות לכתיבת RNA ו-DNA: **א.ר.א.י. ו.ד.י.א.א.י.** דרך זו נראית לרבים, אבל אנשי המדע הזקוקים הרבה למונחים אלו רואים בה אריכות שקשה לעמוד בה. זאת ועוד. כתיבה מפורשת של שם האותיות מעלה את השאלה: כתיבה כשל מיי? כשל האנגלית? הצרפתית? הגרמנית? האם ננהג בעניין זה לפי הספרות הזרה שנזקקו לה המדענים? הדוגמה המובהקת היא ה**אָ-קֶה-גֶה** שהכניסו מלומדים שלשונם הייתה גרמנית. משנשתגרה במקומותינו הלשון האנגלית רבים אומרים **אִי-סִי-גִי** (ACG), ונמצאות אפוא שתי גרסאות לאותו עניין. נמצא, שגם מי שמבקש לפתור את הבעיה על-ידי השארת ראשי התיבות הלועזיות **RNA, DNA, EKG** (או **ACG**) לא פתר את הבעיה בשלמותה, על-אחת-כמה-וכמה שדרך זו מכבידה על ההדפסה, ששיבוץ האותיות הלועזיות יש בה לפעמים משהו מן העיכוב.

כדי לסלק את כל הקשיים שנמנו כאן מקוימת בידנו למעשה דרך נוספת, ויש הרואים בה את הדרך האידאלית: לתרגם את המלים המרכיבות את ראשי התיבות, ומהן להרכיב ראשי תיבות חדשים - בדרך כלל על דרך הנטרופן (ראשי תיבות הנקראים כמלים; מלשון נוטריקון) - על פי התרגום העברי. הלוא כך נקטנו במלה **מִכָּ"ם** (= מגלה כיוון ומרחק), על-פי **RADAR**, שאף בה נהגו ראשי התיבות כמלה. כך עשינו גם ב**סי"בית** (= ספרה בינרית) על-פי **Bit** (= **binaric digit**), ובשמות רבים אחרים. המכ"ם והסי"בית השתלטו יפה על מקביליהם הלועזיים, ורבים שוב אינם יודעים שאין הם אלא תרגום מלשון אחרת.

ודרך אגב: שינוי הראדאר למכ"ם אין בו אותה מידת הקושי המתגלה בתרגום ה-RNA וה-DNA, שהרי הגיית ראשי התיבות כנוטריקון ולא בציון

שמות האותיות אינה מקשה על כתיבתן בעברית. הוא כך אנו עושים בראשי התיבות דוגמת ארגון נאט"ו או אי־דס (acquired = AIDS immunodeficiency syndrome), הגם שוועדת הרפואה ביקשה להעמיד בצדו גם מונח עברי: תסמונת כִּח"ן (ראשי תיבות של כָּשָׁל חיסוני נרכש, תרגום המרכיבים של השם המקוצר אי־דס); וכן המונח המפורסם קרן ליזר (ליזר הוא ראשי תיבות של המלים האנגליות light amplification by stimulated emission of radiation).

הוועדה למונחי הרפואה הציעה במקום EKG או ACG – רל"ח (=רשמת־לב חשמלית). אמת, קיצור זה עדיין לא נכנס לשימוש וקשה להתנבא מה יהיה גורלו. העיכוב לא מהתנגדות הקהל הוא נובע, אלא דווקא מצד המדענים. הם טוענים כי הספרות המדעית, שאנשי המדע נזקקים לה, היא לגביהם הקובעת. בכל העולם רגילים המונחים RNA ו-DNA, ולא בדין הוא שאנו נסטה מדרכי העולם כולו. אף טוענים הם, שאנשי המדע העבריים נגרע חלקם משל עמיתיהם בעולם כולו, שיש עליהם ללמוד שני מונחים – העברי והלועזי – במקום המונח האחד. לדידם החמצן והחנקן והזרחן והמימן ועוד שכמותם מוטב היה אילו לא באו לעולם כלל, משום שהם חוצצים בינינו לבין המינוח הבינ־לאומי. רבים בוודאי לא יסכימו לגישה הזו, וגרסתם היא שכל המלים המתורגמות הן כחמצן ללשונו והדבקות במלים הלועזיות היא כחנקן לה. הקורא ספרות מדעית יקרא את המלים המדעיות בלועזית כשם שהוא קורא את כל מלות הטקסט בלועזית. מכל מקום אף בעניין RNA ו-DNA הוצעה הצעה בדרך התרגום: חג"ר = חומצת גרעין ריבוזית, וחגד"ר = חומצת גרעין דיאוקסי-ריבוזית.

מכיוון שבועדות לא הושגה הסכמה על אחת הדרכים, תובא, כאמור, הבעיה לוועד המינוח וממנו לאישור מליאת האקדמיה.